

Preferencje rolników w zakresie planowania

Wprowadzenie

Gospodarstwa funkcjonujące obecnie w rolnictwie są jednostkami produkcyjnymi wyodrębnionymi pod względem organizacyjnym, finansowym i prawnym, będącymi zespołem trzech czynników produkcji: ziemi, pracy i kapitału. Stanowią system socjotechniczny i są nastawione na wytwarzanie produktów rolniczych. Część z nich (ok. 50%) wytwarza produkty rolnicze i usługi w celu ich sprzedaży. Te gospodarstwa, mające kontakt z rynkiem, są w pełnym tego słowa znaczeniu przedsiębiorstwami i narażone są na zmiany zachodzące w otoczeniu. Ten element sprawia, że warunkiem racjonalnego gospodarowania jest ustalenie właściwych zadań dla gospodarstwa oraz określenie środków niezbędnych do ich realizacji [Stachak, 1988]. Nie można tego dokonać bez właściwych decyzji planistycznych, które są związane z przyszłością, ale wynikają również ze zjawisk występujących obecnie.

Zmienność otoczenia wywołuje konieczność dostosowania się do nowych sytuacji, pomocne w tym jest planowanie, które pozwala poznać otoczenie i określić szanse i zagrożenia, co w efekcie może doprowadzić do uniknięcia porażki wynikającej z podjęcia niewłaściwych decyzji [Dobiegała-Korona, 1996].

Głównymi pytaniami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa były do tej pory: co, ile i jak produkować. Pomocne w odpowiedzi na te pytania były plany o różnym horyzoncie czasowym. Obok planów obejmujących długi okres planowania (plan wieloletnie) funkcjonowały plan roczny i plany o krótszym horyzoncie czasu (kampanijne, tygodniowe, dzienne). Opracowywane były one na podstawie parametrów ilościowych, które wynikały z przyrodniczego charakteru gospodarstwa. Stanowiły one główny element planowania, a wielkości ekonomiczne część dodatkową. Nie występowało zapotrzebowanie na informację finansową dotyczącą dochodów czy też stanu środków finansowych.

Po 1989 roku gospodarstwa indywidualne znalazły się w nieznanym im nowych warunkach gospodarowania. Rynek zaczął regulować relacje podaż – popyt. Pojawiły się nadprodukcja i kłopoty związane ze zbytem produktów rolniczych. W tej sytuacji do pytań, co, ile i jak produkować, dołączyły kolejne: co zrobić, aby utrzymać się na rynku i gdzie sprzedać wytworzone produkty?

Wiele uwagi poświęca się tym zagadnieniom w tzw. biznesplanie, który definiowany jest często jako plan przedsięwzięcia. Zawiera on obok parametrów ilościowych informacje związane z finansowaniem (plan finansowy). W gospodarstwach indywidualnych ten rodzaj planu jest najczęściej dokumentem sporządzanym na potrzeby zewnętrzne, głównie kredytowe.

Do najważniejszych przesłanek wskazujących na potrzebę planowania obecnie zaliczane są:

- 1) dostosowanie się do zmian zachodzących w otoczeniu,
- 2) prowadzenie gospodarstwa w warunkach ryzyka, związanego nie tylko z warunkami przyrodniczymi, ale również rynkiem,
- 3) konieczność bilansowania środków finansowych gospodarstwa.

Celem opracowania będzie przedstawienie potrzeb w zakresie planowania niezbędnych informacji, które powinny występować w formalnym planie, i horyzontu planowania (wśród rolników deklarujących chęć sporządzania planu na piśmie).

Opis badanych gospodarstw

Preferencje rolników poznano na podstawie materiału źródłowego pochodzącego z 216 gospodarstw rolników indywidualnych funkcjonujących na terenie byłego województwa ciechanowskiego, które jest rejonem typowo rolniczym i dominują tam gospodarstwa indywidualne. Wybór gospodarstw był dokonany w sposób celowy. Badania zostały przeprowadzone na początku 1999, a wyniki dotyczyły 1998 roku. Podstawę zbierania informacji stanowił kwestionariusz wywiadu, a przy uzyskiwaniu informacji zastosowano metodę wywiadu kierowanego z obserwacją uczestniczącą. W kwestionariuszu znalazły się pytania dotyczące planów rolników związanych z 1999 rokiem.

Analizę przeprowadzono wykorzystując różne kryteria podziału badanych gospodarstw. Były nimi wykształcenie właściciela, wiek, powierzchnia gospodarstw oraz prowadzenie rachunkowości. Dla cech, które miały charakter ilościowy zastosowano grupowanie wariancyjne, dla pozostałych – proste [Sobczyk, 1997]. Ze względu na formalne wykształcenie wydzielono 7 grup, a mianowicie: gospodarstwa, których właściciele mieli wykształcenie podstawowe, zawodowe nierolnicze, zawodowe rolnicze, średnie ogólne, średnie rolnicze, wyższe oraz wyższe rolnicze. Najliczniejszą grupę stanowili rolnicy mający wykształcenie zawodowe (54) oraz zawodowe rolnicze – 46 gospodarstw. Najmniej liczną grupę stanowili rolnicy z wykształceniem wyższym (6 osób), wyższym rolniczym – 14 oraz podstawowym – 17.

Do przeprowadzania analizy według wieku wydzielono 4 grupy rolników: do 30 lat, 30–40 lat, 40–50 lat oraz powyżej 50 lat. Najliczniejszą grupę stano-

wili rolnicy w wieku 30–40 lat, liczyła ona 106 osób, najmniej liczna była grupa rolników najstarszych, która liczyła 11 gospodarstw.

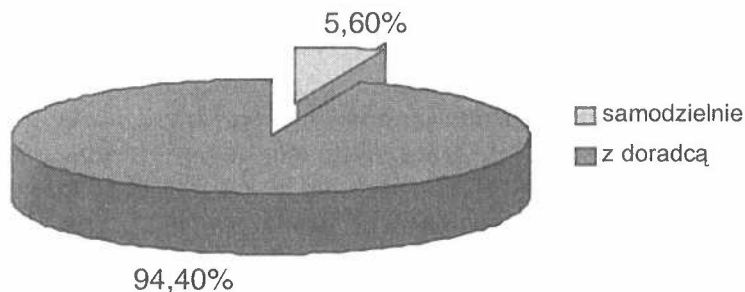
Badana zbiorowość została podzielona również według grup obszarowych, których wydzielono sześć, czyli gospodarstwa do 5 ha, 5–10 ha, 10–15 ha, 15–20 ha, 20–25 ha oraz powyżej 25 ha. Gospodarstw o najmniejszej powierzchni było jedynie 6, a największych 59. Pozostałe grupy były zbliżone pod względem liczebności, która wahała się od 30 do 40 gospodarstw.

Średnio badane gospodarstwo dysponowało powierzchnią 22,75 ha, była więc ona 3-krotnie większa od średniej powierzchni gospodarstwa występującego w Polsce [Rocznik Statystyczny, 1999] oraz 2-krotnie większa od średniej w województwie [Spis Rolny, 1997].

Jeżeli chodzi o zasoby pracy, to w badanej zbiorowości zatrudnionych było średnio w gospodarstwie 2,1 pełnosprawnej jednostki siły roboczej, natomiast w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych 9,8 jednostki. Gospodarstwa z grupy ponad 25 ha zatrudniały 6,1 jednostki i liczba ta była zbliżona do gospodarstw wielkoobszarowych z najemną siłą roboczą [Guzewicz, 1999].

Wyniki badań

Biznesplan (jak wynika z badań) nie do końca spełniał oczekiwania rolników w zakresie planowania, a przede wszystkim pod względem informacji tam zawartej, uzasadnione więc wydaje się być poznanie stosunku właścicieli gospodarstw do planowania i oczekiwań w stosunku do rodzaju zawartej w planie (efekt kończący proces planowania) informacji. Ocena przydatności informacji zawartych w biznesplanie uzależniona była od tego, jaki był udział zainteresowanego w sporządzaniu tego planu. Strukturę opracowywania biznesplanu obrazuje wykres 1.

Wykres 1

Struktura pomocy w sporządzaniu biznesplanu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań własnych.

Przy sporządzaniu planu przedsięwzięcia 94,4% badanych rolników korzystało z pomocy doradcy, jedynie 5,6% (6 gospodarstw) sporządzało go samodzielnie. Dominowali wśród tych ostatnich rolnicy z wykształceniem wyższym rolniczym, którzy stanowili 50%, ale także 33,3% rolników mających wykształcenie średnie rolnicze samodzielnie sporządzało biznesplan. Należy dodać, że w tym gronie znalazł się jeden rolnik z wykształceniem zawodowym, który sam wykonał biznesplan. Dla wszystkich tych rolników plan ten w ich opinii okazał się pomocny w prowadzeniu gospodarstwa oraz dostarczał im niezbędnych informacji. Dla 66,6% tych rolników biznesplan był źródłem informacji dotyczących przychodów i kosztów, 16,7% badanych uznało, że czerpią z biznesplanu informację o przepływach, a 16,7% trudno było określić rodzaj uzyskiwanej informacji. Interesujące jest również to, że wśród tych rolników zamierzenia przyjęte w planie były realizowane w 66,6% przypadków.

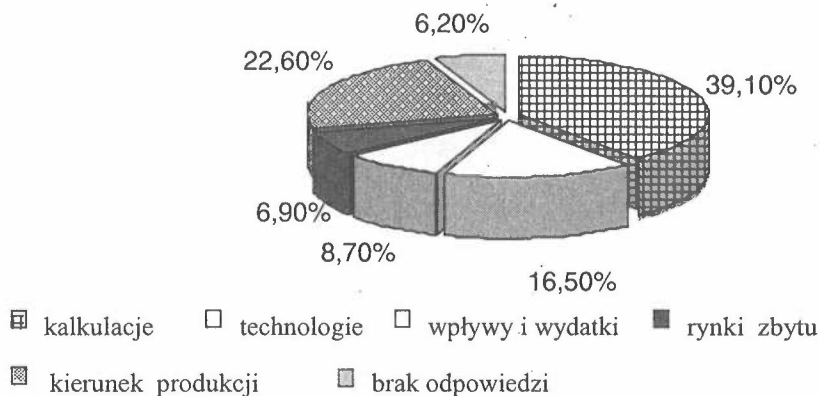
Jeżeli natomiast chodzi o grupę rolników korzystających z pomocy doradcy przy sporządzaniu planu, to okazało się, że około 10% nie uczestniczyło przy powstawaniu biznesplanu. Znaleźli się w tej grupie rolnicy z wykształceniem zawodowym (60%), średnim rolniczym (20%) oraz podstawowym i zawodowym rolniczym (po 10%). Jednak zamierzenia, które przyjmował doradca były w 70% takich przypadków sprawdzane i akceptowane przez rolników, a plan był realizowany w 80%. W opinii 50% rolników z tej grupy, biznesplan okazał się pomocny w prowadzeniu gospodarstwa, a 40% dostarczał informacji, których potrzebowali (związane z przepływami pieniężnymi oraz przychodami i kosztami – po 50%).

Spośród pozostałych rolników, którzy uczestniczyli czynnie w sporządzaniu biznesplanu, 94,6% sprawdzało i akceptowało zamierzenia w nim zawarte, natomiast w praktyce realizowane były one w 88% przypadków. Plan ten uznano za pomocny w prowadzeniu gospodarstwa 49% badanych z tej grupy, a około 47% badanych dostarczał informacji, których potrzebowali. Za najważniejsze ponad 72% rolników uważało informacje dotyczące sytuacji finansowej i dochodowej gospodarstwa. Natomiast 25,6% badanych twierdziło, że otrzymało niezbędne informacje związane z agrotechniką i organizacją pracy, a dla jednego rolnika ważna była trafność podjętej inwestycji.

Jeżeli chodzi o kwestie zainteresowania planowaniem w ogóle, to z badań wynika, że 53,2% rolników było zainteresowanych sporządzaniem planu na piśmie (formalnym planowaniem). Występowały pewne różnice jeżeli chodzi o poszczególne grupy. I tak, wśród prowadzących rachunkowość zainteresowanych było 51,3% badanych. Najmniejsze zainteresowanie sporządzaniem planu na piśmie wyrażali rolnicy prowadzący gospodarstwa 20–25 ha, jedynie 39,4% z nich deklarowało taką chęć, a ponadto badani z wykształceniem podstawowym (35,3% badanych). Najwięcej pozytywnych opinii wyrażali rolnicy prowadzący gospodarstwa 15–20 ha (70%) oraz legitymujący się wykształceniem wyższym rolniczym (71%). W pozostałych grupach około połowa spośród badanych była zainteresowana sporządzaniem planu na piśmie.

Rodzaj informacji

W opinii rolników, aby plan sporządzony w formie pisemnej był później realizowany, powinien zawierać informacje, których rolnicy potrzebują i będą wykorzystywać je w prowadzeniu gospodarstwa. Na wykresie 2 przedstawiono rodzaj informacji, które badani uważali za niezbędne w planie.

Wykres 2

Rodzaj informacji niezbędnej w planie

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Najwięcej badanych (39,10%) uważało, że w planie powinny znaleźć się kalkulacje dotyczące opłacalności. Taką potrzebę wykazywało 57% rolników prowadzących rachunkowość, 28,6% mających wykształcenie zawodowe rolnicze oraz 32% wykształcenie wyższe rolnicze. W 71% przypadków kalkulacje jako niezbędną część planu uznawali również rolnicy prowadzący gospodarstwa do 20 ha. Należy jednak zwrócić uwagę na to, że w grupie do 5 ha rolnicy nie widzieli w ogóle takiej konieczności. Dla 64% badanych w wieku do 40 lat kalkulacje były ważnym elementem i powinny znaleźć się w planie. Dla około 23% badanych w planach powinny być zawarte informacje niezbędne do wyznaczenia kierunku produkcji, w którym gospodarstwo ma zmierzać. Zdania były podzielone wśród rolników mających różny poziom wykształcenia. W przypadku gospodarstw wydzielonych według grup obszarowych zapotrzebowanie na tego rodzaju informacje zgłaszali przede wszystkim rolnicy posiadający gospodarstwa 5–10 ha (23,1%), a także właściciele legitymujący się wykształceniem zawodowym rolniczym (30,8%).

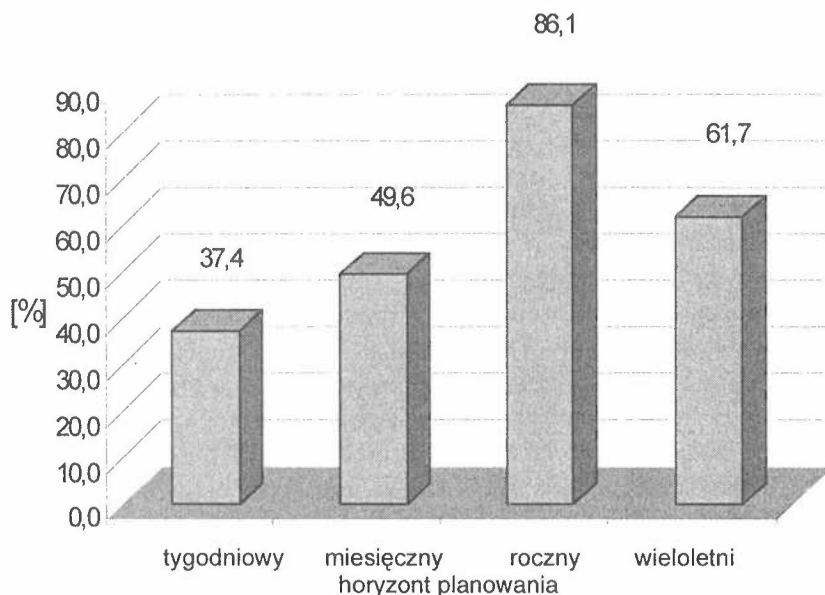
Kolejną ważną (z punktu widzenia badanych) informacją, którą powinien zawierać plan była dotycząca technologii (ok. 17% rolników). Takiej informacji oczekiwali najczęściej rolnicy prowadzący gospodarstwa powyżej 25 ha (31,5%) oraz mający wykształcenie zawodowe (42,1% badanych). Za ważną uznało ją również 42,1% prowadzących rachunkowość oraz 26,3% rolników w wieku 30–40 lat. Niezbędna dla 9% rolników okazała się informacja dotycząca wpływów i wydatków. Na tę kwestię zwracali głównie uwagę rolnicy z wykształceniem średnim rolniczym (50%), w wieku 30–40 lat oraz prowadzący gospodarstwa powyżej 25 ha (po 50%). Dla 60% przypadków prowadzących rachunkowość ten problem był istotny i uważali, że taka informacja w planie powinna się znaleźć. Dla 7% rolników plan powinien dostarczać danych na temat rynków zbytu. Taki postulat zgłaszali głównie rolnicy z wykształceniem zawodowym i prowadzący gospodarstwa o powierzchni powyżej 25 ha. Dla około 6% deklarujących chęć sporządzania planu w formie pisemnej trudno było jednoznacznie określić, jakich informacji oczekiwaliby. Zaskakującym był fakt, że w tej grupie jedną trzecią stanowili rolnicy mający wykształcenie wyższe rolnicze.

Badania potwierdziły, że informacje, które wymieniali rolnicy uznając je za ważne a związane z produkcją, powinny być dostarczane do nich przynajmniej z rocznym wyprzedzeniem (długi okres produkcji), aby mieli czas na podjęcie określonych, trafnych decyzji. Natomiast te związane z sytuacją finansową mogłyby być dostarczane w okresach krótszych.

Jak wynika z powyższego zestawienia rolnicy oczekiwali bardzo różnorodnych informacji, ale wydaje się, że wszystkie te oczekiwania można sprowadzić do wspólnego mianownika. Mianowicie właściciele badanych gospodarstw chcieliby wiedzieć, co i jak produkować, aby dobrze sprzedać swoje produkty. Poza tym chcieliby otrzymać informacje, gdzie te produkty sprzedać po atrakcyjnej cenie, aby nie utracić płynności finansowej. Takie postawy rolników były związane z problemem sprzedaży płodów rolnych w roku objętym badaniem.

Horyzont planowania (preferencje rolników)

Oprócz rodzaju informacji, jaką powinien zawierać plan, ważne jest poznanie preferencji rolników co do rodzaju planu i horyzontu planowania. Na wykresie 3 przedstawiono takie preferencje.

Wykres 3

Preferencje rolników a horyzont planowania

Źródło: Opracowanie na podstawie badań własnych.

Największym zainteresowaniem (wykres 3) wśród badanych cieszył się plan roczny (ponad 86% badanych), co również potwierdza częstotliwość dostarczanej informacji. Niemniej jednak rolnicy uznali plan wieloletni (zdanie 61,7% badanych) za potrzebny w gospodarstwie. Niemal połowa badanych uważała, że plany miesięczne należy w gospodarstwie sporządzać, natomiast plan tygodniowy za potrzebny w prowadzeniu gospodarstwa uznało 37,4% spośród badanych rolników. Należy dodać, że rolnicy często widzieli potrzebę sporządzania w gospodarstwach planów o różnym horyzoncie planowania, czyli uszczegółowienie planów wieloletnich i rocznych.

Z badań wynika, że 7,8% badanych uznało, że plany: tygodniowy, miesięczny, roczny i wieloletni, są niezbędne. Spośród takich rolników 55,6% stanowili mający wykształcenie zawodowe rolnicze oraz 66,7% prowadzących rachunkowość. Nie występowały tak jednoznaczne różnice w grupie wydzielonej pod względem powierzchni oraz wieku badanych. Warto również zauważyć, że 11,1% nie dostrzegało potrzeby współpracy z doradcami w zakresie planowania, z tego 63,6% stanowili rolnicy prowadzący rachunkowość. W pozostałych grupach opinie te rozkładały się równomiernie. Znaczyć to może, że dla większości chcących sporządzać plany w formie pisemnej pomoc doradców jest koniecznością, a jej zakres powinien obejmować kalkulacje opłacalności, technologie, ustalanie kierunku produkcji oraz poszukiwanie rynków zbytu. Są to więc elementy podawane przez rolników jako informacje, które plan powinien zawierać, aby był przez nich realizowany.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej na bazie materiału empirycznego analizy wynika, że rolnicy sporządzający plan w formie pisemnej (na potrzeby kredytowe) w ponad 94% korzystali z pomocy doradców. Pozostała grupa opracowywała biznesplan samodzielnie. Ten ostatni element zdecydował o tym, że tak przygotowany plan dostarczał informacji, które w opinii rolników były niezbędne i pomocne w racjonalnym prowadzeniu gospodarstwa. Natomiast w opinii około 47% rolników korzystających z pomocy doradców dostarczał informacji, których potrzebowali i oczekiwali. To przekładało się na stopień realizacji przyjętych założeń. Niemniej jednak interesujące jest to, że dla sporządzających biznesplan najważniejszą informacją była ta o sytuacji finansowej i dochodowej.

Dla pozostałych rolników (nie sporządzających biznesplanów) zainteresowanych formalnym planowaniem najważniejszym elementem planu powinna być informacja dostarczająca odpowiedzi na pytanie, co produkować, na podstawie kalkulacji opłacalności działalności. Plan bowiem powinien pomagać w ukierunkowywaniu produkcji i takim doborze technologii, aby sytuacja finansowa prowadzonych przez rolników gospodarstw poprawiła się. Informacje te powinny być dostarczane na bieżąco, a czasem w okres dłuższych (rocznych) – szczególnie dotyczące wybory działalności. Informacje dotyczące ukierunkowania gospodarstw i możliwości zbytu wytworzonych produktów powinny wybiegać w dalszą przyszłość. Z zapotrzebowaniem na częstość dostarczania informacji wiążą się preferencje rolników w odniesieniu do horyzontu planowania. Dlatego też najczęściej rolnicy (ponad 86%) wskazywali na plan roczny jako ten, który jest najodpowiedniejszy do stosowania w gospodarstwie. Niemniej jednak należy również zwrócić uwagę na to, że rolnicy widzieli potrzebę planowania w różnych horyzontach czasu. Mogło to wynikać z różnych przesłanek, m.in. z celów, jakie chcieli zrealizować oraz okresu ich realizacji.

Literatura

- BEREŻNICKA J.: Kierunki zmian w systemie planowania rodzinnych gospodarstw rolnych. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego 3/98, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, Poznań 1998.
- DOBIEGAŁA-KORONA B.: Business plan w przedsiębiorstwie, INFOR, Warszawa 1996.
- GUZEWICZ W., ZDZIEBORSKA M., ŻARSKA A.: Wyniki produkcyjno-ekonomiczne wielkoobszarowych gospodarstw powstałych z majątku byłych PGR. IERiGŻ, Warszawa 1999.
- Powszechny Spis Rolny. Użytkowanie gruntów, powierzchnia zasiewów i zwierzęta gospodarskie. WUS, Ciechanów 1997.
- Rocznik Statystyczny. GUS, Warszawa 1999.
- SOBCZYK M.: Statystyka. PWN, Warszawa 1997.
- STACHAK S.: Ekonomika agrofirmy. PWN, Warszawa 1998.

The Farmers Preferences in the Planning Domain

Abstract

In the paper, the farmers' needs in scope of planning are presented. For farmers, the most important information is that determining what and how is to be produced. Moreover, they demand financial information about their businesses. The character and regularity of information required by farmers depended on their individual decisions with regard to activity objectives (such as survival on the market or financial situation improvement for instance).

The farmers pointed out the necessity of building plans of farm activity for various length of the time, i.e. short-term, middle term and long-term plans.